

**PARLAMENTER DENETİM YOLLARI:
YAZILI VE SÖZLÜ SORU**

Mahmut BÜLBÜL
TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü
Yasama Uzmanı
mahmut.bulbul@tbmm.gov.tr

**KADINLARA YÖNELİK ÇALIŞMALAR YÜRÜTEN
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ
YASAMA SÜRECİNE KATILIMLARININ GÜÇLENDİRİLMESİ
SEMİNERİ**

**5-6 Kasım 2009
ANKARA**

PARLAMENTER DENETİM YOLLARI: YAZILI VE SÖZLÜ SORU

Mahmut BÜLBÜL
Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü
Yasama Uzmanı

1. GENEL OLARAK

Parlamenter sistemde erkler ayrımı ilkesi, temel devlet organları arasında bir işbölümü yapılmasının ötesinde yasama, yürütme ve yargı erklerinin bağımsız bir statüye sahip olmaları ve birbirlerini dengeleyerek devlet yönetiminin kötüye kullanımının engellenmesini amaçlamaktadır.

Günümüz liberal yönetimler, iktidar muhalefet dengesine dayanırlar. Muhalefetin iktidarı denetlemek, temel hak ve hürriyetlere getirilebilecek kayıtlamalara engel olmak gibi görevleri vardır. Ancak son yüzyılda iktidar- muhalefet ekseninin dışında sivil toplum denilen bir kavram ortaya çıkmıştır. Sivil toplum kuruluşları, birey ile devlet arasında kendine yer bulmuştur.

Klasik yönetim anlayışında bireylerin karar alma süreçlerine katılımı ve kararları sorgulama anlayışı bulunmamaktadır. Yönetime katılım sadece “oy kullanma” yetkisi ile sınırlı tutulmaktadır. Ancak demokratik düzen anlayışının gelişmesi ile birlikte, “oy verme” hakkı dışında doğrudan karar alma mekanizmalarına katılım ve kararları sorgulama bireylerin yeni bir hakkı olarak ortaya çıkmıştır.

Yasamaya katılım, yönetime katılmanın en birincil ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemlerde bireylerin ve özellikle sivil toplum kuruluşlarının yasama sürecindeki rolü her geçen gün artmaktadır. Çünkü parlamento yasama fonksiyonunu yerine getirirken, toplumdaki farklı görüş ve çıkarları bağdaştırma görevini de üstlenir.¹

Yürütmenin, yasama iktidarı tarafından denetlenmesi, halkın talep ve beklentilerine yönelik politika ve programları siyasal anlamda uygulamakla yükümlü olan bir organın, belirli ilkeler çerçevesinde bu sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin kontrolü gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Parlamentonun hükümeti denetlemesi, doğrudan ve dolaylı denetim yolları olmak üzere iki kısma ayrılır.

Doğrudan denetim yolları, 1982 Anayasasının, “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları*” üst başlığı altında yer alan 98. maddesinin ilk fıkrasında, TBMM’nin denetleme yetkisini; soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla kullanacağı hükme bağlanarak gösterilmiştir.

Anayasa ve İçtüzük’te tanımlanmış bu denetim yollarının yanı sıra parlamentonun hükümet üzerinde dolaylı denetim araçları da bulunmaktadır. Kalkınma planının onaylanması, göreve başlarken veya görev sırasında güvenoyu, bütçenin reddi, olağanüstü hal ilanı kararlarının onaylanması, kanun tasarılarının ve KHK’ların reddi, TBMM Dilekçe Komisyonu’nda yapılan denetimler bu kapsamda ele alınabilir.² Kanun tasarısı ve tekliflerinin

¹ HEPER, Metin: “*Türkiye’nin Siyasal Gelişimi İçinde Parlamentonun Yeri*”, 6. *Milli Egemenlik Sempozyumu (TBMM ve Milli Egemenlik)*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 47, 1990, s.14.

² ÖZBUDUN, Ergun: *Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları*, AÜHF Yayınları, Ankara, 1962, s. 16.

Genel Kurul'da görüşülürken yapılan soru-cevap işlemi de dolaylı denetim aracıdır. Ayrıca KİT ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonlarını da aynı çerçevede değerlendirmek gerekir.

Bu çalışma, kadın sivil toplum kuruluşlarının doğrudan denetim yollarından yazılı ve sözlü soruları kullanmak suretiyle yasama ve denetim sürecine nasıl katılabilecekleri konusunda yardımcı olmaya yöneliktir. Bu çalışma çerçevesinde genel anlamda yazılı ve sözlü sorular incelenmektedir. Aynı zamanda kadın milletvekillerinin soru kurumunu ne derece kullandığı konusunda bilgi verilecektir.

2. SORU

Parlamentonun doğuş yeri İngiltere olduğu gibi soru kurumu da ilk olarak burada doğmuş ve gelişme göstermiştir. Kayıtlı olan ilk sözlü soru 1721'de İngiltere'de Lord Cowper tarafından Lordlar Kamarasında sorulmuştur.

1876 Meşrutiyet Anayasası yasama denetimini sınırlı tutmuştur. Bu dönemde soru Heyet-i Meb'usan Nizamname-i Dahilisinde yer almıştır. Anayasal olarak soru, ilk olarak 1924 Anayasasında düzenlenmiştir. Ancak 1924 ve 1961 Anayasalarında ismen sayılmakla yetinilmiştir.

Soru, 1982 Anayasasının 98. maddesinin ikinci fıkrasında tanımlanmıştır. Anılan Anayasa hükmünde soru, "*Bakanlar Kurulu adına, sözlü ve yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.*" şeklinde ifade edilmiştir.

Anayasanın 98. maddesinin son fıkrasında "*Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.*" hükmü yer almaktadır. 1982 Anayasasının bu amir hükmü karşısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 96 ila 100. maddelerinde soru kurumu düzenlenmiştir.

Soru, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılır. Her iki soru çeşidi de, veriliş şekilleri bakımından benzerlik gösterir³ ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca aynı kriterler gözetilerek işleme alınırlar. Ancak önergelerin cevaplandırılması bakımından birbirinden farklılık arzederler.

3. SORUNUN KONUSU, KAPSAMI VE AMACI

Yasama organının Anayasal olarak görevlendirildiği konularda işlem yapabilmesi için ilk unsur bilgi edinmedir. Bilgi edinmek bir hak olduğu gibi aynı zamanda zorunluluk ögesini de içinde barındırır. Milletvekillerinin yasama işlemlerini yerine getirirken sağlıklı bilgilere ihtiyaçları vardır. Yasama organının yeterli bilgiye sahip olmadığı bir konuda yapacağı yasama faaliyeti ile faaliyetlerine yönelik bilgi sahibi olmadığı bir konuda yürütmeyi sağlıklı bir biçimde denetlemesi de mümkün olmayacaktır.

Sorunun konusu sınırsız denebilecek kadar geniştir. Hükümetin genel siyasetine ilişkin olabileceği gibi bakanların görev alanına giren münferit faaliyetleri ve idari faaliyetlerin teferruatını kapsayabilir.⁴ Konu her şeyden önce doğrudan veya dolaylı biçimde kamusal bir boyuta sahip olmalı ve hükümetin veya bir bakanın siyasal sorumluluğu içinde bulunmalıdır.⁵

³Sözlü ve yazılı soruların, veriliş şekilleri bakımından tek farkı sözlü soru önergelerinin yüz kelimeyi geçmemesidir. (TBMM İçtüzüğü Mad. 96/1)

⁴ ARSEL, İlhan: **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I.**, Ankara, 1965, s. 343.

⁵ ONAR, Erdal: "*1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi*", **6. Milli Egemenlik Sempozyumu (TBMM ve Milli Egemenlik)**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:47, 1990, s.31.

Sorunun konusunu tahdidi olarak saymak olanaksız gözükmektedir. Yürütme organının faaliyet alanını oluşturan her şeyin soruya konu teşkil etmesi mümkündür.

Genel olarak Avrupa ülkelerinin çoğunda, sorunun konusu üzerine çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Bazı ülke düzenlemelerinde doğrudan konu belirtilirken bazı ülkelerde ise nelerin soru konusu olamayacağı ve soru kapsamına girmeyeceği belirtilmiştir. 1959 tarihli Fransa Millet Meclisi İçtüzüğü, hükümetin genel siyaseti hakkında sözlü soru sorulabileceğini açıkça belirtmiştir.⁶ Bu bağlamda Fransa'da Hükümetin genel politikasına yönelik soruların Başbakan'a sorulması yöntemi kabul edilmiştir.⁷ Sorunun konusu geniş olmakla birlikte nerdeyse her ülkede konuyu sınırlayan hükümlerle karşılaşmak da mümkündür. Belçika Temsilciler Meclisi İçtüzüğü'nün 70. maddesi;

- Özel çıkarlara ve kişisel çıkarlara ait soruları,
- Sadece istatistiki bilgi elde etmeye yönelik soruları,
- Belge isteğinde bulunulan soruları,
- Sadece hukuki danışma amacı güden soruları,
- Konusu daha önce verilmiş bir gensoru, bir yasa tasarısı veya bir teklifin konusuyla aynı olan soruları,

kabul edilmeyecek sorular olarak saymıştır. İngiltere'de soru konusu olamayacak hususlar bakımından yazılı bir kaynak mevcut değildir. Ancak uygulama ve parlamento başkanları (speaker) kararları ile sınırlama şekillenmiştir. Örnek olarak; yabancı devletlerin veya commonwealth üyelerinin içişleri; bir meclis komisyonuna havale edilmiş konular, mahkeme kararları ve adli memurların faaliyetleri, bir şahsın hususi sıfatıyla yaptığı fiil ve hareketler, farazi durumlar ve tarihi hadiseler, bakanların meclis dışındaki beyanları, bir kanunun veya milletlerarası anlaşmanın yorumu, bulunması kolay olan hukuki metinler vb. durumlar soru konusu yapılamamaktadır.⁸

Ülkemizde, hangi konuların soru olabileceğinden ziyade nelerin soru olamayacağı ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İçtüzüğü'nün 97. maddesinde, “Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konular, tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konular ve konusu, evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olan sorular Başkanlıkça kabul edilmez” denilmek suretiyle bir yasaklama getirilmiştir. Bunun yanı sıra 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nde soru tanımlanırken geniş bir çerçeve çizilmektedir.⁹

Sorular, ilgisiz ve cevaplanması çok zor olan konuları içermemelidir.¹⁰

Soru kurumunun çok çeşitli amacı olabilir. Soru kurumunun amaçlarını kısaca şu şekilde izah edebiliriz.

- Yasama görevini daha sağlıklı yapabilmesi için bilgi edinmeye ihtiyaç vardır. Anayasal bilgi edinme yollarından soru bunun için kullanılabilir. Burada siyasal bir faaliyet için teknik bir amaç vardır.

- Yürütme organının sorumlu kanadı hükümeti veya bir bakanı yıpratmak amacıyla kullanılabilir. Burada siyasi bir amaç vardır.

- Diğer denetim yollarına öncülük amacı taşıyabilir. Meclis soruşturması veya gensoru kurumlarının işletilmesinde kaynaklık edebilir. ARSEL bu konu ile ilgili olarak, “*Soru kurumu esas itibarıyla bir bilgi isteme müessesesinden ibaret olup haddi zatında Meclis*

⁶1959 tarihli Fransa Millet Meclisi İçtüzüğü md. 133. (<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ac.asp>) (Erişim Tarihi: 5/4/2007)

⁷ KIZILKEÇİLİ, Uluğ: **1961 Tarihli Fransız Senatosu İçtüzüğü (Çeviri)** m. 65-2, Ankara, 1961.

⁸ ÖZBUDUN (1962) : **a.g.e.**, s. 20.

⁹ Soru önergelerinin “ ... kısa, gerekçesiz ve kişisel görüş ileri sürülmeksizin; kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermeyen bir önerge ile..... açık ve belli konular hakkında.....” olması gerekmektedir.

¹⁰ ÖZER, M. Akif: “*TBMM’ce Uygulanan Parlamento Denetimi*”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 2, Haziran 2000, s.38.

*murakabesini hazırlayıcı bir mahiyet taşımaktadır. Daha başka bir ifadeyle soru, gensoru müessesesine yol açabilecek olan bir vasıttır.”*¹¹ demiştir.

-Milletvekilleri açısından esas önemli amaç, herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için bu yol aracılığı ile ilgililer üzerinde baskıda¹² bulunmaktadır. ADONİS'e göre, parlamentodaki tüm milletvekilleri bu kurumu kendilerine ve sorunlarına dikkat çekmek veya partilerine puan kazandırmak amacıyla kullanmaktadırlar.¹³

Soru önergesi ile bir konuda bilgi almak hükümeti veya bir bakanı zor durumda bırakmak, seçmene mesaj vermek, kişisel reklamını yapmak gibi birçok şey amaçlanmış olabilir. Soru sahibi hükümete, bürokratlara, basına, kamuoyuna ve birçok yere mesaj göndermeyi de amaçlamış olabilir. Bu nedenle bazı soruların cevabından ziyade sadece sorulmuş olması bile yeterli görülmektedir.¹⁴ Uygulamada zaman zaman soru önergelerinin TBMM Başkanlığı ile aynı anda veya daha önce basına da veriliyor olması bu düşüncenin tezahürü olsa gerektir.

4. SORUNUN ESASA VE ŞEKLE İLİŞKİN ŞARTLARI

İçtüzüğün 96. maddesinin ikinci fıkrası “*soru önergesi, sadece bir milletvekili tarafından imzalanır ve Başkanlığa verilir.*” şeklindedir. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere soru önergeleri sadece bir milletvekili tarafından verilir.

Sorunun yürütme organındaki muhatabı Başbakan ve bakanlardır. Ayrıca İçtüzüğün 100. maddesine göre, Meclis Başkanın, Başkanlık Divanının, Başkanlık Divanı üyelerinin ve Danışma Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyetleriyle ilgili görevleri hakkında da TBMM Başkanına yazılı veya sözlü soru sorulabilecektir.

Bu belirtilenler dışında başka bir kuruma veya kişiye soru önergesi yöneltilmesi mümkün değildir. Bazı ülkelerde milletvekillerine ve komisyon başkanlarına da soru yöneltildiği görülmektedir. (Hollanda ve İngiltere)

Soru önergeleri şekil ve esas yönünden İçtüzük gereğince bazı özellikler taşımak zorundadır.

Şekil bakımından aranan şartlar:

*Kısa olmalıdır. Sözlü soru önergeleri 100 kelimeyi geçmemelidir.

*Başbakana veya ilgili bakana yöneltilmelidir.

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına” hitaben yazılmalıdır.

¹¹ ARSEL, İlhan: **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I.**, Ankara, 1965, s.344.

¹² Bu konuyla ilgili olarak 22. Dönemde, Hatay Milletvekili Mehmet Eraslan, Genel Kurul'da yaptığı bir konuşmasında “...Türkiye Büyük Millet Meclisinin siz sayın milletvekillerinin denetim görevi, soru sorma görevi, en az yasal faaliyet yapma görevi kadar ulvî ve kutsal bir görevdir. Şimdi, nedir bu denetim görevi? Milletvekilleri, ilgili bakanlığa, milletin meseleleriyle ilgili, milletin sorunlarıyla ilgili soru sorarlar. Bunu, ya sözlü olarak sorarlar ya da yazılı soru önergesi halinde sorarlar, milletvekillerinin aslî görevidir, aslî vazifesidir; yasama faaliyeti kadar önemli olan bir çalışma metodudur, çalışma usulüdür. Neyi amaçlarlar? Bu milletin, çiftçisiyle, KOBİ'leriyle, esnafıyla, yatırımcısıyla, ihracatçısıyla, polisiyle, memuruyla, askeriyle, işsiziyle, gençliğiyle, kadınıyla, hülasa yetmiş üç milyon ülke insanının tüm sorunlarıyla ilgili sorular sorarlar. Hepimizin görevi bu. Kime sorarız bunu; sayın bakanlarımıza sorarız; Meclis Başkanımızın aracılığıyla, sayın bakanlarımızdan, bu konuda bilgiler isteriz ve onları denetlemiş oluruz. Belki de, onları, doğru yapma noktasında yönlendirmiş oluruz. Belki, onların daha aktif çalışmalarını için, daha reel, daha gerçek ve daha ciddi bir çalışma performansı sergileyebilmeleri için, onları bu noktada zorlamış oluruz belki. İşte, denetim görevinin ehemmiyeti ve denetim görevinin gerekliliği burada çıkmaktadır.” demiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, D. 22, C. 109, B. 56, 31/1/2006, s. 595-596.)

¹³ ADONİS, Andrew: **Parlament Today**, Manchester University Press, 1990, s. 86.

¹⁴ NEZİROĞLU, İrfan: “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 2, 2006, s. 1.

*Sadece bir milletvekili tarafından adı-soyadı ve seçim çevresi belirtilerek imzalanmalıdır.

*Herhangi bir belge eklenmemelidir.

Esas bakımından aranan şartlar:

*Gerekçesiz hazırlanmalıdır. Önergenin verilme gerekçesi, güdülen amaç gibi açıklamalara yer verilmemelidir.

*Soru, kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermemelidir.

*Kişisel görüşler ileri sürülmemeli, değerlendirme ve yorum yapılmamalıdır.

*Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konularda soru sorulmamalıdır.

*Tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konuları içermemelidir.

*Soru konusu daha önce Meclis Başkanlığına verilmiş bir gensorunun konusuyla aynı olmamalıdır.

*Önerge, kaba ve yaralayıcı ifadeler içermemelidir.

*Anayasa'nın 138 inci maddesi gereğince, görülmekte olan bir dava hakkında yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru yöneltmemelidir.

5. SORUNUN VERİLİŞ VE CEVAPLANMA SÜRECİ

5.1. YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİNİN VERİLİŞİ

Soru önergelerinin milletvekili tarafından hazırlanmasıyla beraber ilk işlem, TBMM Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğünde evrak kaydı olarak işlemlerin başlatılmasıdır. Ancak resmi olarak gerekli olmamakla birlikte, genellikle her siyasi partinin grup iç yönetmeliğinde yasama ve denetimle ilgili önergelerin, parti grup başkanlığından geçirilmesi ile ilgili hükümler yer almakta ve milletvekillerinin bu hususu göz önünde bulundurarak önergeleri bağlı bulunduğu gruba vermesi gerekebilmektedir. Bu durumda siyasi parti grubuna verilen önergeler grup tarafından Genel Evraka intikal ettirilecektir. Siyasi parti gruplarının böyle bir yöntem uygulamasındaki gerekçe ise gruba mensup milletvekillerinin tek başına yaptıkları yasama ve denetim faaliyetlerinden haberdar olmalarıdır.

Genel Evrak, gelen soru önergelerini ilgili olduğu idari birim olan Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne göndermektedir. Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne gelen soru önergeleri Müdürlükte de evrak kaydı almakta ve Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü Denetim Bürosuna ulaştırılmaktadır.

Soru önergeleri, Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğünde Anayasa ve İçtüzük hükümleri (Any. md.138/3, İçt. md. 67/2, 96, 97, 98, 99 ve100) açısından incelenmektedir. İçtüzük hükümlerine göre yapılacak inceleme, önergelerde bulunması gereken şekil ve esasa yönelik şartlara göre olacaktır. İncelenen soru önergelerinden Anayasa ve İçtüzük şartlarına uygun olmayanlar Başkan tarafından bir yazı ekinde soru sahibine gerekçeli olarak iade edilmektedir. İade edilen soru önergeleri, İçtüzük şartlarına göre gerekli düzeltmeler yapılarak milletvekili tarafından tekrar verilmesi durumunda işleme alınabilmektedir.

İçtüzüğün 96 ncı maddesinin son fıkrasına göre İçtüzük şartlarına uygun görülen önergeler çeşitli yasama belgelerinin duyurulduğu Gelen Kağıtlar listesinde yayımlanmaktadır. Gelen Kağıtlarda soru önergesinin sahibi adı, soyadı, seçim çevresi ile gösterilmekte, içeriğini yansıtan kısa özeti, Başkanlığa geliş tarihi, muhatap Bakanlar Kurulu üyesinin unvanı, (Devlet Bakanı ise adı ve soyadı da), önergenin yazılı mı sözlü mü olduğunu belirten bilgi ve önergenin kayıt ve takibinde kullanılan yazılı ise(7/..), sözlü ise (6/...) yanına yazılan esas numarası bilgileri yer almaktadır.

Gelen Kağıtlar listesinde yayımlanmak suretiyle işleme alınan soru önermeleri Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa gönderilirler. Ayrıca hükümetin genel siyasetini yürütmesi sebebiyle Başbakanlığa tüm soru önermeleri gönderilir.

Soru önermeleri, verildiği yasama dönemi içinde geçerlilik taşır. Bu nedenle yasama dönemi sonunda İttüzüğün 77. maddesine bağılı olarak hükümsüz olur ve kadük listesinde¹⁵ yayımlanırlar. Bir başka ifade ile yasama döneminin sona ermesine rağmen henüz cevaplandırılmamış soru önermeleri resen hükümsüz kalır. Ayrıca soru önermeleri cevaplanana kadar her zaman önerge sahibi milletvekilleri tarafından geri alınabilir.

5.2. YAZILI SORU

Yazılı sorular, Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa gönderildiği tarihten itibaren en geç onbeş gün içinde cevaplandırılır. Bu süre içinde cevaplandırılmayan yazılı soru önermeleri için TBMM Başkanlığı ilgili bakanlığın veya Başbakanlığın dikkatini çeker. Bu dikkat çekme işlemine “tekit” denilmektedir. Tekit yazışması ile ilgili bakanlığa veya Başbakanlığa kendilerine gönderilen sorunun 15 gün içinde cevaplandırılmadığı hatırlatılarak, on günlük bir süre verilerek sorunun cevaplandırılması istenir.

Yazılı soru önermelerinin cevaplandırılması sırasında cevabın hazırlanması uzun bir zaman dilimini alacaksa veya birimler arası yazışmalar gereği süre yeterli olmayacaksa İttüzüğün 99. maddesi gereği bir aylık ek süre talebinde bulunulabilir. Önergenin süresi içerisinde cevaplandırılmadığı gelen kağıtlar listesinde yayımlanacağı aşamaya kadar ek süre talebinde bulunmak mümkündür.

Tekit yazısının çıkışından on gün geçtiği halde yine cevap gelmezse, önergenin süresi içerisinde cevaplandırılmadığı gelen kağıtlar listesinde ilan edilir.

Ancak İttüzüğün 183. maddesi gereğince, İttüzükte gösterilen süreler, aksi, Anayasa, kanun veya İttüzükte belirtilmedikçe, tatil sırasında işlemez. Belirtilen kural gereğince sorular için geçerli olan süreler tatilde işlemez.

Yazılı soruların cevabı, Başbakanlık veya ait olduğu bakanlık eliyle Başkanlığa sunulur. İttüzüğe göre Başkan, bu cevabı derhal soru sahibine iletacaktır. Cevap ayrıca soru metniyle birlikte Başkanlıkça alındığı günkü veya bir sonraki birleşim tutanağının arkasına eklenir.

Aşağıdaki tabloda 17. Dönem ile 23. Dönem arasında TBMM Başkanlığına verilen yazılı soru önermeleri ile cevaplandırılma oranları gösterilmiştir.

Tablo 1: Yazılı Soru Önergelerinde Cevaplandırma

DÖNEM	17. Dönem	18. Dönem	19. Dönem	20. Dönem	21. Dönem	22. Dönem	23. Dönem ¹⁶
Gelen	2232	2202	7550	6950	8240	22994	10236
Cevaplanan Yazılı soru önergesi	1737	1356	6619	4729	6697	14393	5419
Cevaplandırma oranı %	77.8	61.5	87	68	81	62.59	52.9

¹⁵ Kadük listesi: Yasama dönemi sonunda hükümsüz kalan ve yeni dönemde haklarında resen herhangi bir işlem yapılamayan yasama ve denetim işlerinin yayımlandığı listedir.

¹⁶ 23. Dönem, 21.10.2009 tarihi itibarıyla dikkate alınmıştır.

5.3. SÖZLÜ SORU

TBMM İçtüzüğü'nün 98. maddesinde belirtildiği üzere, sözlü soru önergesi, önerenin Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa sevk tarihinden itibaren beş gün sonra gündeme alınır. Gündemdeki sıra, önergelerin Başkanlığa geliş tarihlerine göre belirlenir. Gündeme alınan sözlü soru önergesi gündem sıralarına göre TBMM Genel Kurulunda cevaplandırılır.

İçtüzüğün “Gündem” başlıklı 49 uncu maddesine göre, sözlü sorular ve Meclis araştırmaları ve genel görüşme önergelerinin öngörüşmeleri için Danışma Kurulunun önerisi üzerine haftanın belli bir gününde, belli bir süre ayrılabilir. Ayrıca İçtüzüğün “Sözlü sorunun gündeme alınması ve cevaplandırılması” başlıklı” 98 inci maddenin ikinci fıkrası uyarınca Anayasa, kanun ve İçtüzük gereği zorunluluklar hariç olmak üzere haftanın en az iki gününde, birleşimin başında ve birer saatten az olmamak şartıyla, Danışma Kurulunun önerisi ve Genel Kurulun onayı ile belli bir süre ayrılacaktır. Genellikle her Dönemin başında bu yönde bir Danışma Kurulu önerisi Genel Kurulda kabul edilmekte, Genel Kurulun toplantı günlerinden Salı ve Çarşamba günleri birleşimin başında bir saatlik süre sözlü soruların cevaplandırılmasına ayrılmaktadır.

Hükümet adına verilecek cevabın süresi beş dakikayı geçemez. Bu cevap üzerine soru sahibi, yerinden, konu ile ilgili çok kısa ek bir açıklama isteyebilir. Hükümet adına verilecek cevapla görüşme tamamlanır. İkinci cevap süresi de beş dakikayı geçemez. Soru sahibinin Genel Kurulda bulunmaması, sorunun cevaplandırılmasına engel değildir.

Kapalı oturum yapılmasına karar verilirse sözlü soru önergesi kapalı oturumda cevaplanır.

Hükümet adına cevap vermek için söz alan bakan; gündemde bulunan sözlü soru önergelerinden birden fazlasını sıra gözetmeden cevaplayabilir. Bu hakkını kullanmak isteyen bakan, önceden, birleşimi yöneten Başkana isteğini bildirir. Başkan bu isteği birleşimi açtıktan sonra derhal Genel Kurula duyurur. Konuları aynı olan sözlü sorular birleştirilerek cevaplandırılabilir.

Üç birleşim içinde cevaplandırılmayan sözlü sorular yazılı soruya çevrilir ve istemi halinde aynı birleşimde önerge sahibine beş dakikayı geçmemek üzere söz verilir. Bu sorular yazılı soruların tabii olduğu usul çerçevesinde cevaplandırılır.

Aşağıdaki tabloda 17. Dönem ile 23. Dönem arasında TBMM Başkanlığına verilen sözlü soru önergesi ile cevaplandırılma oranları gösterilmiştir.

Tablo 2: Sözlü Soru Önergeleri

DÖNEM	17. Dönem	18. Dönem	19. Dönem	20. Dönem	21. Dönem	22. Dönem	23. Dönem¹⁷
Gelen	1081	1255	1824	1261	1980	2590	1564
Cevaplanan Sözlü soru önergesi	660	98	276	353	466	981	871
Cevaplandırma oranı %	61.05	7.80	15.13	27.99	23.53	37.80	55.6

¹⁷ 23. Dönem, 21.10.2009 tarihi itibarıyla dikkate alınmıştır.

6. SORUNUN ETKİNLİĞİ

6.1. Genel olarak

Parlamentar denetimin kaynağında, hukuk devleti ilkesine dayalı demokratik bir yönetim sağlama amacı bulunmaktadır. Seçmenler tarafından belli bir süre için yönetime getirilen hükümet keyfi uygulamalardan uzak ve ülke çıkarları doğrultusunda yönetim sergilemek durumundadır. Hükümet iktidarı kullanırken keyfi hareket edemez. Yasama organının denetimi ile her zaman karşı karşıyadır.

Çoğulcu demokratik rejimlerde parlamenterler yalnızca gelecek nesilleri değil, aynı zamanda gelecek seçimleri de düşünmek zorundadırlar. Gelecek seçimi düşünen politikacı veya siyasal parti, daha çok oy alabilmek için seçmen gruplarının ve sivil toplum kuruluşlarının seslerine kulak vermeyi ihmal etmeyecektir. Kendiliğinden denetim adı verilebilecek bu mekanizma sayesinde, demokrasi, sadece bir tartışma ve yarışma rejimi olmaktan öte sınırlı ülke kaynaklarının farklı toplum kesimlerinin çıkarları arasında dengeli dağıtılması için parlamenterlere uzlaştırmacı ve dengeleyici bir görev de yüklemektedir.¹⁸

Disiplinli parti sistemi ile parlamenter sistemin birlikte yer aldığı ülkelerde, parlamentonun bağımsız olarak yürütmeyi denetlemesi önemli ölçüde zorlaşmakta, daha çok muhalefet üyelerine görev haline gelmektedir. Parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip hükümetler, sağladıkları bu destek sayesinde diledikleri gibi davranabilme imkanına kavuşmuş olmaktadır.¹⁹ Nitekim İngiltere, Almanya, İtalya ve Türkiye’de parlamentoların hükümetleri denetlemekten çok desteklemeye yöneldikleri görülmektedir.²⁰

Yasama–yürütme ayrımının yerini iktidar-muhalefet ayrımına terk ettiği günümüz siyasal sistemlerinde, denetim çalışmaları daha çok hükümet üyesi olmayan siyasi parti temsilcilerince yapılmaktadır.²¹ İktidar partisine ya da partilerine mensup milletvekilleri parti disiplinine ters düşme ve üyesi bulunduğu parti çoğunluğuna dayanan hükümetin, eleştirilere hedef olmasına yol açabilecek konularda muhalefetin eline koz vermeme gibi düşüncelerle soru yolunu kullanmaktan genellikle kaçınmaktadır.²²

Soru kurumunun önemini ve etkinliğini azaltan uygulamaların başında, bu önergelere Başbakan ve ilgili bakanların gereken özeni göstermemeleri ve sürekli ihmalleri sebebiyle, soru önergelerinin cevabının uzun süre ertelenmesi gelmektedir.²³

Soru sayısının bakanlıklar arasındaki dağılımı önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkar. Çünkü bir bakanlığa yöneltilen soruların sayısı, o bakanlık çalışmalarına kamuoyunun gösterdiği ilginin bir belirtisidir.²⁴

Sözlü sorular, ilgili bakan ya da Başbakanı, bir sorun hakkında Meclis ve kamuoyu önünde açıklama yapmaya zorladığından²⁵ yazılı soruya göre üstünlüğü açıktır.²⁶ Ancak buna rağmen sözlü soru etkinliği sınırlı olan bir denetim yoludur. Çünkü burada ancak ilgili bakan ve soru sahibi milletvekili konuşabilmekte, diğer Meclis üyeleri tartışmalara katılamamaktadır. Sorunun cevaplandırılmasından sonra her hangi bir oylama yapılması da söz konusu değildir.

¹⁸ HEPER: **a.g.m.**, s. 15.

¹⁹ TUNÇ, Hasan: **Parlamento İçi Muhalefet**, Konya, 1997, s.76.

²⁰ TURAN, İlder: **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İÜİF Yayını, İstanbul, 1977, s. 176-177.

²¹ TURAN, İlder: “*Parlamentar Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye*” **A.Ü SBF Dergisi**, C.XXXIII, Mart-Haziran 1978, No:1-2, s. 18.

²² İBA, Şeref: **Parlamentar Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği**, Birinci Basım, Ankara, 1997, s.24.

²³ TUNÇ: **a.g.e.**, s. 82.

²⁴ ÖZBUDUN: **a.g.e.**, s. 43.; TUNÇ: **a.g.e.**, s. 81.

²⁵ ACAR, Örnek: **Kamu Yönetimi**, İstanbul, 1991, s. 251.

²⁶ ÖZER: **a.g.m.**, s. 40.

6.2. Kadın Milletvekilleri Açısından Etkinlik

Tablo 3'e görüleceği üzere, kadın milletvekilleri²⁷ sayısında dönemsel olarak bir artış görülmektedir. Bu artış yasama sürecinde de kendini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, 20. Dönemden itibaren kadın milletvekili sayısındaki artış ile birlikte denetim yollarından soru sayısında da bir artış gözlemlenmektedir. Kadın milletvekilleri tarafından yöneltilen soruların konu bakımından içeriğinin, cinsiyet ayrımcılığı, kadın yönetici sayısı, çocuklara yönelik şiddete, aile içi şiddet, sığınma evleri gibi vb. konuların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Tablo 3:Cinsiyete Göre Yazılı ve Sözlü Soru Önergeleri Dağılımı²⁸

	20. Dönem		21. Dönem		22. Dönem		23. Dönem (21.10.2009 tarihi itibariyle)	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Milletvekili Sayısı	13	537	22	528	24	526	50	500
Toplam	15	1246	54	1926	23	2567	30	1534
Sözlü Soru								
Toplam	52	6898	85	8155	884	22110	915	9321
Yazılı Soru								

Aşağıdaki tabloda 23. Dönem de kadın milletvekillerinin bağlı olduğu siyasi parti grupları ile toplam soru sayıları gösterilmiştir. Görüleceği üzere iktidara mensup kadın milletvekilleri bu yolu çok kullanmamaktadırlar.

²⁷ Her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report) yayınlanmaktadır. Raporda, cinsiyet temelli konulardan önemli ölçütlerden birisi Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü'dür (GEM). Bu ölçüt üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar kısaca, siyasi katılım ve karar alma, ekonomik katılım ve karar alma, ekonomik kaynakları üzerindeki güç olmak üzere ifade edilebilir. Bu bileşenler, parlamentodaki kadın milletvekillerine ait koltuk sayısından tutun, üst düzey yöneticilerin, profesyonel ve teknik çalışanlarda kadınlara ilişkin oranlardan oluşmaktadır.

Türkiye, 2009 yılı İnsani Gelişme Raporu'nun²⁷ GEM sıralamasında 109 ülke arasında 101. sıradadır. Türkiye'nin gerisindeki ülkeler Tonga, İran, Fas, Cezayir, Suudi Arabistan, Mısır, Bangladeş ve Yemen şeklinde sıralanmıştır. Aynı sıralamada İsveç, Norveç ve Finlandiya ilk üç sırayı paylaşmaktadır. Bu sıralamayı belirleyen bazı veriler şu şekildedir: Kadınların Parlamento'daki koltuk sayısı bütün koltukların %9'udur. Kadın milletvekillerinin, üst düzey yöneticilerin ve müdürlerin bütüne oranı %8'dir. Kadın bakanların oranı %4 olarak belirtilmiştir.

TBMM'deki kadın milletvekili sayısı son seçimlerde artmış olmasına rağmen dünyanın genelindeki artış çok daha fazla olduğundan Türkiye'nin yeri GEM'e göre hayli gerilerdedir. Dünyada kadınlar, parlamentolara nazaran yerel yönetimlerde daha aktif görev almaktadırlar. Rapor, bu yüzden yerel yönetimleri değil katılımın daha az olmasının beklendiği parlamentoları baz almaktadır. Türkiye bu anlamda dünyadaki istisnai ülkelerden biridir. Türkiye'de yerel yönetimler düzeyindeki katılımın Parlamento'daki katılımdan da düşük olduğu göz önüne alındığında kadınlar için siyasi katılım sıralamalarında Türkiye'nin daha gerilerde olması dahi beklenebilir.

²⁸ Milletvekillerindeki sayı 23. dönem başı itibariyle dikkate alınmıştır.

Tablo 4: 23. Dönemde Kadın Milletvekillerinin Bağlı Olduğu Siyasi Partilere Göre Soru Önergelerin Dağılımı (21.10.2009 tarihi itibarıyla)

	AK Parti	CHP	MHP	DTP	DSP	TOPLAM
Milletvekili Sayısı	30	9	2	8	1	50
Sözlü Soru						
Toplam	-	6	4	20	-	30
Yazılı Soru						
Toplam	1	512	18	222	162	915
TOPLAM	1	518	22	242	162	945

Aşağıdaki tabloda 22. Dönemde en çok yazılı soru önergesi yönelten kadın milletvekilleri gösterilmiştir.

Tablo 5: 22. Dönemde En Çok Yazılı Soru Önergesi Yönelten Kadın Milletvekilleri

Milletvekili	Toplam Soru	Cevaplanan	Cevaplandırma oranı %
Nevin Gaye ERBATUR	414	311	75
Özlem ÇERÇİOĞLU	103	72	69,9
Türkan MİÇOOĞULLARI	91	63	69
Canan ARITMAN	89	60	67,4
Bihlun TAMAYLIGİL	64	34	53

Aşağıdaki tabloda 22. Dönemde en çok sözlü soru önergesi yönelten kadın milletvekilleri gösterilmiştir. Görüleceği üzere kadın milletvekilleri sözlü soru yöntemini çok kullanmamaktadır.

Tablo 6: 22. Dönemde En Çok Sözlü Soru Önergesi Yönelten Kadın Milletvekilleri

Milletvekili	Toplam Soru	Cevaplanan	Cevaplandırma oranı %
Canan ARITMAN	5	5	100
Ayşe Gülsün BİLGEHAN	4	4	100
Bihlun TAMAYLIGİL	4	3	75
Oya ARASLI	2	2	100
Nevin Gaye ERBATUR	2	1	50

Aşağıdaki tabloda 23. Dönemde en çok yazılı soru önergesi yönelten kadın milletvekilleri gösterilmiştir. (21.10.2009 tarihi itibariyle)

Tablo 7: 23. Dönemde En Çok Yazılı Soru Önergesi Yönelten Kadın Milletvekilleri

Milletvekili	Toplam Soru	Cevaplanan	Cevaplendirme oranı %
Nevin Gaye ERBATUR	333	182	54.6
Ayşe Jale AĞIRBAŞ	162	80	49
Özlem ÇERÇİOĞLU	62	40	64.5
Fatma KURTULAN	55	21	38
Canan ARITMAN	47	22	46.8

22. Dönem de olduğu gibi 23. Dönemde de en çok yazılı soru önergesi veren Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur'dur.

Aşağıdaki tabloda 23. Dönemde en çok sözlü soru önergesi yönelten kadın milletvekilleri gösterilmiştir. (21.10.2009 tarihi itibariyle)

Tablo 8: 23. Dönemde En Çok sözlü Soru Önergesi Yönelten Kadın Milletvekilleri

Milletvekili	Toplam Soru	Cevaplanan	Gündemde	Cevaplendirme oranı %
Sevahir BAYINDIR	8	3	5	37
Necla ARAT	6	6	-	100
Sebahat TUNCEL	5	5	-	100
Şenol BAL	4	4	-	100

Yukarıda yer alan tablolarda görüleceği üzere kadın milletvekillerinin soru yolunu çok kullanmadıkları görülmektedir. Soru yolunu kullanan kadın milletvekillerinin ise yazılı soru yöntemini daha çok tercih ettikleri görülmektedir.

7. SONUÇ

Parlamentar denetim yollarından soru, bilgilendirme, duyarlılık oluşturma, kamuoyu oluşturma, caydırıcı etki sağlama, politik karar mekanizmalarını harekete geçirme gibi değişik sonuçlar meydana getirme bakımından önemli bir denetim yoludur. Soru yoluyla, çeşitli sorunlar Meclis gündemine taşınabilir. Bir problem, konunun birinci dereceden muhatabı olan Başbakana veya ilgili bakana doğrudan ulaşılabilir.

Sivil toplum kuruluşları açısından bakıldığında, soruyu etkin kullanım, hedef ve strateji belirleme aşamasında ve özellikle istenilen sonuca ulaşmada büyük yarar sağlayacaktır.

Sonuç olarak; soru, tek bir milletvekili tarafından işletilebilen tek denetim yoludur. Bu nedenle ulaşılan her bir milletvekili amaca yardımcı olmada çok önemli bir fonksiyon icra edecektir.